

Geloven en geloven is twee

Over *Het boek van alle dingen* van Guus Kuijer

In de jaren zestig verdwenen de protestants-christelijke en katholieke kinderboeken uit het algemene beeld van de kinderliteratuur. Daarmee was de aanwezigheid van God en geloof in teksten voor kinderen niet langer meer vanzelfsprekend. Kritische pedagogen ontdekten begin jaren zeventig het kinderboek als een interessante mogelijkheid om kinderen maatschappijbewust te maken. De bestaande kinderboeken waren daarvoor naar hun mening ongeschikt, omdat het wereldbeeld daarin totaal verouderd was. Hun pleidooi voor een nieuw soort boeken met informatie over eigentijdse problemen als milieuvervuiling, rassendiscriminatie, abortus en echtscheiding had een stroom van hyperrealistische boeken tot gevolg. Voor religie was geen aandacht, omdat het niet werd beschouwd als een actueel thema. In één opzicht vertoonden deze boeken echter wel overeenkomst met de orthodoxe kinderboeken over het geloof: de auteurs ervan hadden een boodschap die zij op een zo direct mogelijke manier aan de lezers probeerden over te brengen.

Helma van
Lierop-Debrauwer

De boeken hadden niet zozeer een literaire als wel een sociaal-historisch achtergrond. Het verhaal en de psychologie van de personages deden niet ter zake. Kritiek op deze boeken bleef niet lang uit. Een belangrijk bezwaar was dat er weinig ruimte was voor de verbeeldingskracht van de lezer. De reactie kwam in de vorm van boeken geschreven door auteurs die in de eerste plaats geïnteresseerd waren in literatuur, in het schrijven van een goed verhaal. Sinds de jaren tachtig heeft de jeugdliteratuur zich in literair opzicht sterk ontwikkeld. In het

hedendaagse kinderboekenaanbod zijn veel boeken te vinden die in alle opzichten beantwoorden aan de kenmerken die Rita Ghesquiere in *Het verschijnsel jeugdliteratuur* onder verwijzing naar Roman Ingarden als wezenlijk voor literatuur beschouwt: harmonie tussen vorm en inhoud en onuitgesproken zingeving. Veel kinderboekenschrijvers van nu stellen de grote vragen die bij het leven horen, maar geven niet meer de pasklare antwoorden van de alwetende opvoeder. Net als schrijvers voor volwassenen zijn veel hedendaagse

auteurs op zoek naar de geheimen van het bestaan en verkennen ze de grote thema's uit het leven. Eén van die thema's is religie en de communicatie daarover.

God is een verzinzel

De hernieuwde aandacht voor religieuze thema's is op zich niet verwonderlijk. Kinderen zijn, misschien nog wel meer dan volwassenen, bezig met vragen over leven en dood, vragen naar het ontstaan en naar het hoe en waarom van de dingen. De vraag of God bestaat is ook zo'n levensvraag die kinderen zichzelf, maar vooral ook hun omgeving stellen. En die omgeving heeft het daar vaak moeilijk mee. Een bekend voorbeeld van een boek waarin een zoektocht naar God op een heel zuivere, vanzelfsprekende manier is verwoord, is *Robin en God* van Sjoerd Kuyper dat in 1996 verscheen. Juist omdat Kuyper nergens de indruk wekt dat hij het antwoord op de gestelde vragen over God weet, is het een authentiek verhaal geworden. De jury die het boek in 1997 een Gouden Griffel toekende sprak van 'het ingenieuze van de eenvoud' en 'het raffinement van het vanzelfsprekende'. De kracht van *Robin en God* is dat de grote levensvragen waarmee Robin zich bezighoudt niet los staan van de alledaagse werkelijkheid. De gedachten van Robin over God en de gesprekken tussen hem en zijn opa krijgen een plaats tussen de dingen van alledag, zoals het kopen van nieuwe schoenen en het spelen in de sneeuw. Zonder te forceren en zonder te moraliseren

beschrijft Kuiper verschillende manieren van geloven. Hij blijft daarbij steeds binnen de kinderlijke ervaringswereld. Met zijn talloze vragen naar het 'waarom' van alles is de vijfjarige Robin heel herkenbaar voor jonge kinderen van zijn leeftijd, maar eigenlijk voor iedereen die ooit vijf jaar is geweest.

Traditioneel maar niet dogmatisch

Een andere hedendaags auteur die omgang met (on)gelovigheid in zijn boeken thematiseert, is Guus Kuijer. Veel scherper dan Sjoerd Kuiper zet hij zich af tegen wat in een interview van Judith Eiselin met de auteur 'het religieuze fundamentalisme' wordt genoemd. Dat was zo in zijn vijf boeken over Polleke en dat is zo in het in 2004 verschenen *Het boek van alle dingen*. De elfjarige Polleke is een ondernemend meisje dat met een open blik

naar de wereld kijkt. Vooral het geloof van mensen in haar omgeving heeft haar bijzondere interesse, ook al zegt ze in *Het is fijn om er te zijn* van zichzelf: 'Ik ben niks van me geloof.' Bij monde van Polleke laat Kuijer zien dat er verschillende manieren zijn om zin te geven aan het leven. Een open oog en oor voor elkaar en wederzijds respect maakt het mogelijk dat gelovigen en ongelovigen samen met elkaar in gesprek raken. De grootouders van Polleke zijn christelijk en geloven op een traditionele manier zonder dogmatisch te zijn. Pollekes vader heeft zich altijd tegen zijn christelijke opvoeding afgezet. Hij is een twijfelaar die moeite heeft zijn weg te vinden in het leven. Mimoen, het vriendje van Polleke, is moslim. Terwijl ze zich zorgen maakt om haar vader en soms boos wordt over de cultuurverschillen die haar vriend-

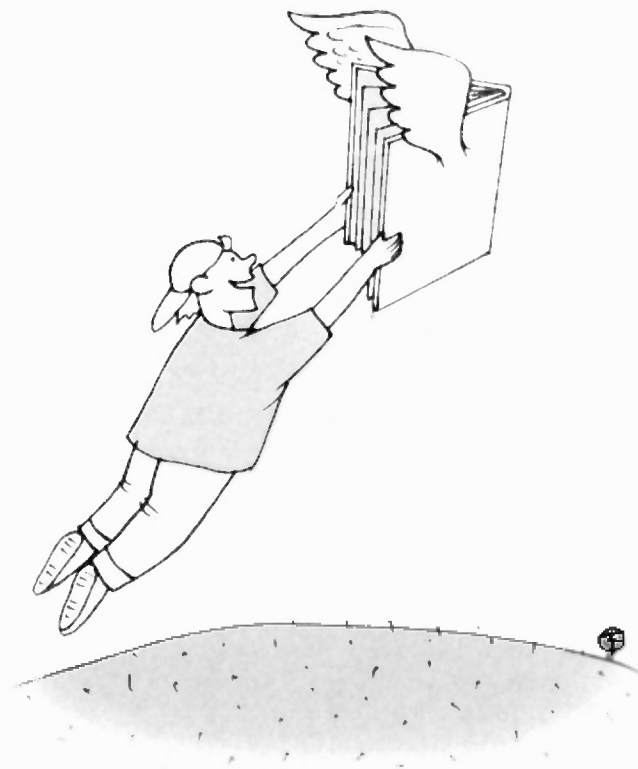
schap met Mimoen zo ingewikkeld maken, voelt Polleke zich veilig bij opa en oma die haar op een open manier deelgenoot maken van hun geloof. Als ze in *Voor altijd samen amen* bij hen logeert, nodigen ze haar uit om ook te bidden:

"Wil je bidden?" vroeg opa aan tafel.
 "Ja," zei ik. "Dat ik later een boerderij heb. Dat Polleke (haar kalf; HvL) bij me woont. En dat ze nooit wordt geslacht."
 "Amen," zei opa.
 "Heb ik nou al gebeden?" vroeg ik. "Ik had me ogen niet eens dicht!"
 "Dat hoeft niet hoor," zei oma.
 "Wat bid je voor Gerrit (de vader van Polleke en de zoon van opa en oma; HvL)?" vroeg opa.
 "O ja," zei ik. Ik sloot mijn ogen. "Dat Spiek (de bijnaam van Pollekes vader; HvL) me zijn gedichten voorleest op mijn boerderij."
 "Amen," zeiden opa en oma tegelijk.
 "Je kan goed bidden voor iemand die niks van zijn geloof is," zei opa. Hij schepte zijn bord vol aardappelen.
 "Ja, je bidt heel mooi," zei oma.
 Ik zag dat ze 't meenden en daar was ik trots op.' (p.74)

De verontwaardiging van Kuijer was groot toen recensent J. Mijnders van het *Reformatorisch Dagblad* de spontane gebedjes van Polleke verkeerd noemde, omdat ze daarmee zou spotten met het bidden. In zijn laatste Polleke-boek, *Ik ben Polleke hoor!* volgt Kuijers reactie. Daarin wordt ouderling Fijnders opgevoerd die na de opmerking dat Polleke van het bidden iets lachwekends maakt door Pollekes vader en met toestemming van oma het huis wordt uitgezet als hij daar op bezoek is.

Een gelovige Thomas

De humoristische wijze waarop Kuijer in de boeken over Polleke de religieuze rechtlijnigheid aan de kaak stelt, maakt

in *Het boek van alle dingen* plaats voor bittere ernst, al klinkt ook in dit boek zo nu en dan de typische Kuijer-ironie door. Opnieuw laat de schrijver zien hoezeer geloven en gelovig zijn hem intrigeert en, als het fundamentalisme betreft, irriteert. Ditmaal doet hij dat via de negenjarige Thomas voor wie het geloof een serieuze zaak is, ook al denkt zijn vader steeds dat hij er de spot mee drijft. Zijn vader is streng godsdienstig en duldt, zeker in geloofskwesties, geen tegenspraak. Iedere dialoog wordt door hem bij voorbaat onmogelijk gemaakt. God is in alles zijn morele ijkpunt. Van literatuur moet hij niet veel hebben:

‘In die boeken [...] staan meningen van mensen. In de Bijbel staan geen meningen, maar waarheden. Omdat de Bijbel Gods woord is.’ (p. 61)

Hij terroriseert zijn vrouw en kinderen en deinst er niet voor terug hen te slaan als zij het geloof niet serieus genoeg nemen naar zijn oordeel. Hierdoor voelt Thomas zich schuldig. Hij blijft overeind door zijn grote fantasie die ook zijn heel eigen manier van geloven bepaalt. Hij schrijft in een schrift dat hij *Het boek van alle dingen* noemt en voert gesprekken met de zoon van God. Aan hem legt hij zijn onorthodoxe gedachten over het geloof voor en bij hem vindt hij troost:

‘De Here Jezus keek Thomas aan en legde Zijn hand op zijn hoofd. “Je bent sterk Thomas,” zei hij. “Je bent sterk omdat je lief bent, zul je dat onthouden? Wij hierboven zijn trots op je. Geloof je dat?”

“Ja Here Jezus,” zei Thomas.
“Zeg maar Jezus,” glimlachte de Heer.
“Je bent namelijk Mijn lievelingsjongen. Misschien neem Ik je wel tot Mij.” [...] “Dat lijkt me mieters Jezus,” zei Thomas. Toen sliep hij in.’ (p. 54)

Thomas wil wraak nemen op zijn vader en vindt dat hij getroffen moet worden door de plagen van Egypte. Dergelijke bijbelse verwijzingen zijn er veel in het boek. De ruimte om naar de bijbel te verwijzen en er letterlijk uit te citeren heeft Kuijer voor zichzelf gecreëerd door in de proloog duidelijk te maken dat het gaat om herinneringen van een volwassene aan een negenjarige. Dat jonge kinderen misschien niet alles zullen begrijpen, is voor Kuijer geen probleem. Ook Thomas snapt niet alles van wat hij hoort, maar dat verdiept juist zijn religieuze ervaring: ‘Thomas hield van woorden, vooral als hij ze niet begreep.’ (p. 57)

Het boek van alle dingen is voor driekwart een beklemmend boek, misschien soms te beklemmend, omdat Kuijer in zijn afkeer van orthodoxie zo nu en dan eenzelfde rechtlijnigheid toont, met name in zijn tekening van de personages. Het hoopvolle einde staat met de zwaarte van de rest van het boek in onverwacht contrast. Met hulp van een buurvrouw, komen Thomas, zijn moeder en zusje, in opstand tegen hun vader en komt er ruimte voor meer openheid en vrolijkheid. Deze buurvrouw opent Thomas’ ogen voor de mooie dingen van het leven, zoals muziek en literatuur. En ze leert hem dat angst een slechte raadgever is. Dit positieve slot is een bewuste keuze van Kuijer, zo blijkt uit het eerder genoemde interview:

‘Helemaal uitzichtloos kan niet. [...] Niet voor kinderen. Alles kapot, dat is meer iets voor volwassenen. Een vage doodswens zit er trouwens wel in, ik keek er zelf van op.’

Met dat laatste doelt Kuijer op het zojuist geciteerde gesprek tussen Jezus en Thomas, waarin Thomas op de opmerking van Jezus dat hij hem

misschien wel tot zich zal nemen, reageert met: ‘Dat lijkt me mieters Jezus.’ De enigszins onevenwichtige structuur van het boek wordt ruimschoots gecompenseerd door de stijl van Kuijer. Met een trefzekere woordkeus en korte, maar uiterst krachtige zinnen slaagt hij er in, ogenschijnlijk als vanzelf, een toon te vinden die in harmonie is met de inhoud.

Literaire dialoog

Wanneer recente kinderboeken als die van Sjoerd Kuiper en Guus Kuijer worden afgezet tegen de religieuze kinderboeken uit het verleden, dan valt op dat anders dan eerder vaak het geval was ethiek en esthetiek elkaar niet langer uitsluiten. De inhoud bepaalt de vorm en omgekeerd. Een protestants-christelijk auteur als W.G. van de Hulst was met zijn boeken waarin moraal en verhaal op een natuurlijke wijze met elkaar verweven waren, zijn tijd vooruit. Maar Van de Hulst schreef zijn boeken wel vanuit één perspectief, namelijk het protestants-christelijke. Hedendaagse auteurs als Kuiper en Kuijer zijn vooral geïnteresseerd in de dialoog, in het op een respectvolle en open manier omgaan met de eigen religie en die van een ander. Eén van de functies die in de literatuurtheorie aan literatuur wordt toegeschreven, is ‘de vervreemding’. Vaak wordt verondersteld dat deze functie enkel betrekking heeft op esthetische aspecten als structuur en stijl. Dit de-automatiseren kan echter ook de morele kwesties betreffen die in literaire teksten aan de orde gesteld worden. Literatuur kan een andere kijk op de werkelijkheid geven, kan de lezer nieuwe perspectieven bieden. Precies die functie is aanwezig in de besproken boeken, zowel voor wat de vorm als de inhoud betreft. De opgelegde moraal heeft plaats gemaakt

voor een literaire dialoog over verschillende manieren van geloven.

Helma van Lierop-Debrauwer is bijzonder hoogleraar kinder- en jeugdliteratuur (Annie M.G. Schmidtleerstol) aan de Letterenfaculteit van de Universiteit Leiden en hoogleraar kinder- en jeugdliteratuur aan de Letterenfaculteit van de Universiteit van Tilburg. Dit artikel is een sterk ingekorte versie van de lezing ‘Meer dan een opgelegde moraal’, gehouden op 10 maart 2004 tijdens het congres ‘(Mis)communicatie tussen (on)gelovigen’ aan de Katholieke Universiteit Nijmegen. ■

Gebruikte en aanbevolen literatuur

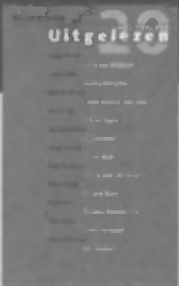
Judith Eiselin, ‘Een hart als een kerkdeur. Guus Kuijer en het religieuze fundamentalisme.’ In: *NRC Handelsblad*, 6 februari 2004.

Rita Ghesquiere, *Het verschijnsel jeugdliteratuur*. Amsterdam/Leuven: Acco, 2000.

J. Hakemulder, ‘De psychologische effecten van literatuur. Hoe ‘mooi’ betekenis kan hebben.’ In: *Leesgoed*, 25 (1999), 6: 231-233.

Guus Kuijer, *Voor altijd samen amen*, 1999; *Het is fijn om er te zijn*, 2000; *Het geluk komt als de donder*, 2000; *Met de wind mee naar de zee*, 2001; *Ik ben Polleke hoor!*, 2002; *Het boek van alle dingen*, 2004. Alle boeken verschenen bij Querido, Amsterdam.

[Advertentie]

Uitgelezen 20

Voor de gretige leeskringlezer en voor literatuurliehebbers in het algemeen is de reeks *Uitgelezen* van Biblion Uitgeverij onmisbaar.

Uitgelezen 20 is een bijzondere uitgave ter gelegenheid van het dertigjarig bestaan van deze reeks en schenkt aandacht aan

elf populaire schrijvers: Kees van Beijnum, Jessica Durlacher, Karel Glastra van Loon, Arthur Japin, Tim Krabbé, Geert Mak, Vonne van der Meer, Gerard Reve, Thomas Rosenboom, Peter Verheist en J.J. Voskuil. Deze jubileumuitgave is geïllustreerd met portrettekeningen van de besproken auteurs.

Paperback
172 blz.
ISBN 90 5483 480 3
€ 17,95

**Verkrijgbaar
in de boekhandel**

